

Dr Miroslav ĐORĐEVIĆ,*
naučni saradnik
Institut za uporedno pravo, Beograd

Prikaz knjige
Primljeno: 6. jul 2021
Prihvaćeno: 5. septembar 2021.

KNJIGA O MRŽNJI: SA REČI NA DELA – OD GOVORA MRŽNJE DO ZLOČINA MRŽNJE

Jovan Ćirić, (2020). *Knjiga o mržnji: sa reči na dela – od govora mržnje do zločina mržnje*. Beograd: Službeni glasnik.

Mržnja spada među večna pitanja, ona na koja svi „znamo“ odgovor, ali ih retko ko zapravo suštinski razume. U prirodi je pritom jedino apsolutno izvesno – da je sve relativno, što posebno dolazi do izražaja kada je reč o društvenim pojavama i naukama, a što pak ujedno predstavlja i njihov najveći izazov – svojevrsni hendikep, ali istovremeno i posebnu vrlinu. Autor „Knjige o mržnji“, sudija Ustavnog suda prof. dr Jovan Ćirić pristupa ovom večnom pitanju mržnje iz jednog savremenog ugla, tj. ugla koji uvažava kako istoriju i njene tekovine, tako i realnost i manifestacije modernog života, ukazujući na njihovo suštinsko jedinstvo. Vremena se menjaju, a sa njima i načini manifestacije, ispoljavanja nečega što je večni mračni saputnik ljudske civilizacije, koji prividno evoluirao, a suštinski ostaje isti.

Priroda samog pojma mržnje je takva da prilikom svog rasvetljavanja traži, kako to sam autor primećuje, sveobuhvatnost pristupa, tj. analizu iz mnoštva različitih uglova radi sagledavanja svoje kompleksnosti. „*Knjiga o mržnji: sa reči na dela – od govora mržnje do zločina mržnje*“ je, kako već naslov sugerise, prevashodno pravna, tačnije krivičnopravna studija, ali ujedno svakako i jedno

* e-mail: m.djordjevic@iup.rs

filozofsko, fenomenološko, sociološko, kriminološko, viktimološko, psihološko i konačno politikološko delo, koje se pored dogmatskog i uporednog pravnog metoda služi i nizom drugih, prevashodno logičkih, istorijskih i socioloških metoda u svojoj analizi.

Isprepletanost krivičnihopravnih, filozofskih i drugih aspekata prilikom obrade različitih pitanja je u knjizi prisutna konstantno, a izvedena nenametljivo i organski povezano, tako da autorova misao neprekinuto, prirodno teče vodeći čitaoca jasnim logičkim sledom kroz kompleksnost i relativnost kako samih pojmova mržnje, zla i njihovog izražavanja *per se*, tako i svih okolnosti i problema koji se mogu javiti u vezi sa inkriminacijom sa njima povezanih krivičnih dela, njihovom prevencijom, kažnjavanjem i zaštitom žrtava.

Jasno je da je Ćirić želeo na izvestan način „udahnuti život“ krivičnopravnoj i kriminološkoj materiji upravo takvim multidisciplinarnim pristupom, što rezultira daleko većom povezanošću čitaoca sa težinom dela i patnjom žrtava različitih zločina mržnje, slično na primer načinu na koji je Arčibald Rajs „oživljavao“ stradanje srpskih civila u svojim izveštajima britanskoj vladi za vreme Prvog svetskog rata. Kao što se život ne deli na grane prava (Slobodan Perović), tako se ni jedna tako složena, pravno relevantna pojava poput mržnje ne može izolovano posmatrati. Ona ne pripada jednoj društvenoj naučnoj disciplini, već nekim svojim delom gotovo svim. No, takav pristup koji podrazumeva izlaženje iz „zone komfora“ čistog pozitivizma može i za najvrsnije pravnike i autore predstavljati poseban izazov. Jovan Ćirić u tome u „Knjizi o mržnji“ nesumnjivo uspeva i kao istinski, retki savremeni erudita prodire u suštinu niza pitanja koja stoje u pozadini određenih krivičnihopravnih inkriminacija, preispitujući ih u njihovom temelju i izlažući argumentovanoj kritici.

Sama knjiga se sastoji od tri velika dela: „o mržnji uopšte“, „o govoru mržnje“ i „o zločinima mržnje“. Samo misaono kretanje autora razvija se logično i skladno, bez skokova i digresija, stilom koji baštini kvalitete filozofskog i literarnog dela, relativno nekarakterističnog i osvežavajućeg kada je reč o knjizi ipak pretežno krivičnopravne tematike. Kako je koren zločina mržnje sama mržnja, a njen uzrok nečije podstrekavanje, propaganda, kakva predrasuda, duševna patologija učinioca ili nešto tome slično, Ćirić svoje delo započinje izlaganjima o fundamentalnom pojmu od koga se i mora krenuti – većitom pitanju dobra i zla.

Od dualističkih shvatanja manihejstva, preko Sokratove misli da zlo proizlazi iz neznanja, pa sve do teze Hane Arent o prostoj banalnosti zla, autor polemiše sa mnogim od najvećih umova istorije i čitaoca neprimetno iz sveta zla uvodi u svet mržnje ukazujući jasno na razlike između različitih vrsta mržnje: od normalne, „razumljive“ do patološke, od „obične“ do doktrinarne mržnje itd. Sa

samog pojma se potom prelazi na „učionioca“ – razmatra se koncept „mrzitelja“, naspram savremenog tzv. „hejtera“, uticaji i formiranje predrasuda kao i efekat „povratne sprege“ mržnje, da bi se prvi deo knjige završio izlaganjima o svetu „verbalnosti i mržnje“ postavljajući tako, logično temelj sledećem, drugom delu: „O govoru mržnje“.

Drugi deo „Knjige o mržnji“ bavi se podstrekavanjem i propagandom, međunarodnim aktima koji se tiču govora mržnje, kao i rešenjima koja postoje u našem zakonodavstvu. Klasična krivičnopravna analiza je obogaćena primerima iz istorije, autor se dotiče i pitanja negiranja zločina, te ukazuje na relativnost, potencijalan kvalitet „mača sa dve oštrice“, te današnju svojevrsnu kompromitovanost pojma političke korektnosti. Ćirić konačno ispituje (poželjne) granice slobode, te pokušava da relativizuje i ukaže na složenost dileme između stava da „nema slobode za neprijatelje slobode“ (Maksimilijan Robespjer) i dijametralno suprotnog pristupa koji se ogleda u poznatoj misli: „Ja se dragi gospodine gnušam onoga o čemu govorite, ali ću uvek dosledno braniti vaše pravo da slobodno govorite“ (Volter). Navođenjem primera različitog tretmana slobode govora u svetu, uz poseban osvrt na SAD, autor završava ovaj deo svoje knjige postavljajući jasan temelj za ono što sledi – prelazak sa reči na dela.

Treći deo, „O zločinima mržnje“, čitaocu koji posmatra samo sadržaj knjige može delovati na izvestan način nejasno, jer se tu navode najrazličitiji i prividno nepovezani zločini u ljudskoj istoriji, počevši od genocida, holokausta, zločina prema Srbima, zločina prema homoseksualcima, divljanja fudbalskih huligana, zločina nad pripadnicima sekti itd. Međutim, upravo se u ovom delu krije jedan od najvećih kvaliteta „Knjige o mržnji“. Autor sasvim svesno prikazuje tako heterogene grupe zločina i pojedinačnih ekcesa sa jasnom namerom. Vođen osnovnom idejom ovog dela, a to je rasvetljavanje samog pojma mržnje i zločina mržnje, on uspeva da uhvati i prikaže nit onoga što je zajedničko čitavom tom nizu naizgled nepovezanih zločina. Iako se po predmetu svog interesovanja Ćirić kreće među raznovrsnim temama, i u ovom delu knjige njegova misao je tečna i neprekinuta. On uspeva da na izvestan način demistifikuje porive za vrlo heterogene zločine, suštinski ogolivši i otkrivši svu njihovu banalnost i povezanost. Ćirić ukazuje i na permanentnu opasnost, jer bez obzira na to da li su učinioci prosto psihopatske ličnosti ili na izvestan način i same „žrtve“ nesrećnih ili namerno, maliciozno kreiranih okolnosti, konstantno staranje o zdravom balansu između slobode govora i zabrane širenja i podsticanja mržnje jeste jedan od preduslova stvaranja zdravog okruženja u kome će se zločini mržnje znatno manje činiti. Sušta suprotnost toga je rat, kada „zakoni ćute“, a psihopate *de facto* dobijaju određene ruke.

Na kraju, Ćirić zaključuje skromno da „oni koji su izdržali da dođu do kraja i pročitaju sve što je napisano neće biti mnogo pametniji nego na početku, tj. neće moći da odgovore na pitanje šta je dobro, a šta zlo, jer se dobro definiše zlom, a zlo dobrim“. Jasno je svakom čitaocu, kao i samom autoru, da „tačnih odgovora“ i „konačnih, serviranih istina“ u ovom smislu nema. Međutim sam put ka njima, tj. sam misaoni proces njihovog traženja, ukoliko je logičan i smislen poput ovog u „Knjizi o mržnji“ predstavlja sam po sebi svojevrsan odgovor, jer je istina o tako velikim pojmovima poput ljubavi ili mržnje, dobra ili zla, kao i samog pitanja života naspram smrti po svojoj kompleksnosti i imanentnoj relativnosti izvan mogućnosti apsolutne, objektivne spoznaje čoveka. Zato se odgovorima na ova pitanja može samo težiti, a u toj težnji su upravo najvažnija sama pitanja i dileme koja se postavljaju. Ona su važnija od pokušaja njihovih „odgotetki“, jer samo razmišljanje o njima, uprkos skromnosti samog autora, zaista čini čitaoce pametnijim – i to na način mnogo vredniji od pukog saznavanja neke nove informacije – širenjem svesti čitalaca o pitanjima koja su u knjizi obrađena i razvijanjem razumne kritičnosti, kao velike vrednosti prosvetćenog čoveka.

Usled svog predmeta na momente teška (posebno zbog životnih, gotovo opipljivih prikaza najtamnijih aspekata čoveka i čovečanstva), „Knjiga o mržnji“ ipak na kraju ostavlja čitaoca kontrastno sa mnogim primerima čojstva i osećanjem jedne doze optimizma, ali i opomenom da se, kako nas istorija uči, o mračnim saputnicima naših života – zlu, mržnji i njihovim verbalnim manifestacijama uvek mora voditi računa, jer se vrlo lako sa reči može preći i na dela, tj. sa govora na – zločin. Slobodno se može reći da govoreći o mržnji i zlu, Ćirić suštinski otkriva i bit ljubavi i dobra jer „dobro i zlo trče zajedno“ (Vladeta Jerotić). „Knjiga o mržnji“ je tako veća od mržnje i predstavlja delo u kome će svaki misleći čovek, a ne samo pravnik-krivičar ili kriminolog pronaći nešto za sebe i time se obogatiti.